

דף קמד

'שאני אודייני דלנטירותא הוא דעבידא ואפילו קטנים נמי מצו מנטרי לה' — הרשב"א פרש שכל מלאכה שיכולים הפעוטות לעשותה בגופם — נמחלת, שדבר קטן הוא, ואפילו היו הקטנים מוטלים בעריסה ואינם יכולים לעשות כלום — שהרי לא נתנו דבריהם לשיעורים, לחלק בין קטנים לקטנים.

'רב ספרא גברא רבה הוא, לא שביק גירסיה וטרח לאחריני' — 'ונראה לי דעכשיו בזמנינו אין אנו ראויין וחשובים כרב ספרא, ודין צורבא מרבנן שוה לדין אחרים, שאין עוסקין כל כך בתלמוד תורה. וכי האי גוונא כתבו המפרשים ז"ל גבי חתן פטור מקריאת שמע, וכן בענין פטור תפלה בהרבה מקומות' (נמוקי יוסף).

'אשה בנכסי יתומים מאי עבידתה?' — פרש הרשב"א שאלת הגמרא, מדוע השבח לאמצע; מה נפשך, אם אתה מחשיבה כמתעסקת עבור היתומים — הלא כל השבח מגיע להם. ואם משביחה ומתעסקת לעצמה, בדין הוא שבמטלטלין יהא כל השבח לעצמה, שהרי היא כגולן, ודין הגולן שקונה את השבח לעצמו. ואם כן, זה ששינו במשנה 'לאמצע' שמשמע בין במטלטלין בין בקרקעות — אינו ענין לאשה המשביחה נכסי יתומים.

(וזה דלא כדעת ר"ח ורשב"ם שכתבו שאשה המשביחה נכסי יתומים, כל שניזונית מהם — השבח שלהם ולא שלה. ועל כך האריך להשיג 'לולי שאין משיבין את האריות הייתי אומר...'. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ד קנב וח"ו תלו).

'שובכא דיוני... עציצא דהרסנא...' — וכל שכן אם אמר בפני עדים שאין בכונתו להקנות. לא אמרו את אלו אלא להקל עליו, שבכך אפילו אמירה אין צריך (ראשונים).

(ע"ב) 'תנא, האי אומנות — לאומנות המלך' — וצריך לומר שטירחתה קלה, שאם לא כן, אמנם קיבל אומנות זו בגללם אך הלא טרח ויש לנכות לו כנגד טירחתו (אילת השחר).

אמרו בירושלמי (מובא ברא"ש. וע' יפה עינים) שהוא הדין לענין הפסד; שאם הפסיד באותה אומנות — ההפסד משל כולם.

[בתוס' הרי"ד פרש המשך המשנה, שחלה מחמת האומנות שנפל אליה, שאם בפשיעה — משל עצמו, ואם באונס — כולם נושאים בריפוי, הגם שאינו דר עמהם, שהרי נפל לאומנות זו מחמת האחים כולם. וע"ע בנתיבות המשפט רפ"ה סק"ד].

'אחד מן האחין שנטל מאתים וזו ללמוד תורה או ללמוד אומנות, יכולין האחין לומר לו: אם אתה אצלנו — יש לך מזונות, אם אין אתה אצלנו — אין לך מזונות' — נקט שני אלו, 'ללמוד תורה או ללמוד אומנות' — לומר אע"פ שהיא מצוה, יכולים לומר 'אם אתה אצלנו...' (נמוקי יוסף).

'לא שנו אלא שחלה בפשיעה, אבל באונס — נתרפא מן האמצע' — דוקא כשאינם רוצים לחלוק, שאין מקפידים זה על זה, אבל אם רוצים לחלוק, אע"פ שכבר חלה — אין חליו מעכב את חלוקתם, וכיון שחולקים שוב אינו מתרפא מן האמצע (נמו"י בשם רמב"ם. וכתב שכן הסכמת האחרונים. וע' לשון הרמב"ם

הל' שלוחין ח, ז. ונראה שצ"ל בדברי הנמו"י 'רמב"ן; וכ"כ הרשב"א). וכל שכן באחים שכבר חלקו. ועוד מבואר בירושלמי שמדובר רק באחים שירשו נכסים והם בתפוסת הבית, ולא בשאר שותפים (ע' בפריי הדינים בראשונים כאן ובשו"ת הרשב"א — המיוחסות, כא).

'נשתלחה לאביו שושבינות, כשהיא חוזרת חוזרת מן האמצע' — והרי זה כשאר הלוואות שנתחייב האב, שאם הניח אחריות נכסים — גובים מן היתומים. ואם לאו, אין היתומים חייבים לפרוע. ואולם מצוה יש על היתומים לפרוע חוב אביהם, כמו שכתב הרשב"ם. [ושאמרה המשנה 'שהשושבינות נגבית בבית דין' — לומר שבעצם יש כאן חוב ולא גמילות חסדים בעלמא. אבל חיוב הירשים להחזיר בפועל (בדליכא קרקעות) אינו אלא מצוה] (אילת השחר).

'כדי יין וכדי שמן אין נגבין בבית דין מפני שהן גמילות חסדים' — יש מפרשים (דלא כרשב"ם) שבדברי מאכל ומשתה, גם אם שולחם ובא לשמוח בשמחתו, אין בזה דין שושבינות, אלא דורות בעלמא הם (רמב"ם — זכיה ז, טו; ר"ן; ריטב"א; רמ"ה. והראב"ד השיג על הרמב"ם, וכנראה דעתו כפרוש רשב"ם. וע"ש מ"מ. ולפירוש רשב"ם קשה מדוע נקט כדי יין, אפילו מעות נמי. 'משמרות כהונה').

'אמר רבי אסי א"ר יוחנן... רבי אסי אמר...' — ברי"ף הגרסא רב אסי אמר, ואינו רבי אסי תלמיד רבי יוחנן דלעיל. (וכבר כתבו התוס' (בחולין יט. ושבת מה:): דרב אסי לחוד, שהיה חברו של רב כהנא, ורבי אסי לחוד שהיה חברו של ר' אמי ותלמיד ר' יוחנן. וראה במש"כ בב"מ כד.). ואפשר שיש להגיה 'ורבי אסי דידיה אמר...'. וברא"ש הגרסא 'ר בא'. ואינו נראה להקדימו לשמואל (ר"ש ש).

'כאן בסתם כאן במפרש' — 'סתם' היינו שאמר אחד מבניו ילך ולא בירר מי ילך, והלך אחד מהם מעצמו. 'מפרש' — שברר אחד מסוים. וכן כתב בשיטה מקובצת. (משמרות כהונה. וכתב כן גם בשיטת רשב"ם, אלא שהעיר שמש"כ רשב"ם בד"ה ר' אסי — אינו בדקדוק. ויותר נראה שלפרשב"ם גם כשיחיד בן שילך היינו 'סתם', ורק אם פרש שיחזירו לאותו הבן ששלח — השושבינות של אותו הבן).

'מקום שנהגו להחזיר קדושין — מחזירין, מקום שנהגו שלא להחזיר — אין מחזירין. ואמר רב יוסף בר אבא אמר מר עוקבא אמר שמואל: לא שנו אלא שמתה היא אבל מת הוא — אין מחזירין' — משמע שכשמת הוא, אפילו נהגו להחזיר — אין מחזירים. ואם תאמר, הלא בכל מקום הולכים אחר המנהג (ע' מסכת סופרים יד, יח)? —

יש מפרשים שאין מדובר כאן במנהג גמור שנהגו על פי טובי העיר וכדומה, אלא מנהג שנהגו העם סתם, ובמנהג שכזה אין אמור הכלל 'מנהג מבטל הלכה'. אלא שצריך עיון בדבר זה בסוגיא דב"מ קד. ומדוחק יש לפרש, שהכוונה לומר שבסתם אין מחזירין גם בשמתה היא, שכך היא שורת הדין, אבל אם נהגו להחזיר — הולכים אחר המנהג, אך רק כשמתה היא, אבל כשהוא מת נתלה המנהג בטעות, שעיקרו של המנהג היה בשמתה היא דוקא, וטעו וניהגו אח"כ אפילו בשמת הוא שלא מעיקר המנהג. או אפשר שכך פירושו: אם נהגו בשמתה היא, אין לך ללמוד ממנו כשמת הוא, להיות המנהג פושט בכל האופנים, שאם כן תלקה מדת הדין (עפ"י רשב"א).

ויש מפרשים, זה שאמרו 'מקום שנהגו להחזיר' היינו בסתמא, שסתם מקום כמו שנהגו להחזיר. ועל כך אמרו שבמת הוא, אין הדין כן (מובא ברשב"א ובר"ן). והרשב"א הקשה על פירוש זה. וע"ע חזו"א אה"ע סב, א ב).

דף קמה

'תנו לי שושביני ואשמח עמו' — ודוקא כשמת החתן, אין השושבין חייב להחזיר ליורשיו, אבל אם מת השושבין, אין יורשיו יכולים לבוא בטענה זו, לומר לא נפרע כיון שאינו יכול לשמוח עם החתן והלא אינו חייב אלא כשישמח עמו — שאין בדין שייפטר מפני שאינו יכול ללכת לשמוח עם חברו. והרי אפילו אם החתן לא הודיעו ולא בא — משלם, כמו שאמרו בסמוך. כן דעת הרמב"ן. אבל כמה ראשונים (ר"י בן מגאש, רמב"ם, ר"ן) חולקים, ולדעתם הרי זה דומה לחזרת כסף קדושין בשמתה היא, שהולכים אחר המנהג [הגם שאינו מנהג ברור ומפורש, כנ"ל]. ואינו דומה לדלהלן שלא הודיעו ולא בא — לפי שעל השושבין מוטל לדעת מתי עושה חברו נישואין, שהרי אין אדם אומר לחבירו נישואין אני עושה ליום פלוני, החזר לי שושבינות, ולכן שם צריך לשלם גם אם לא בא, אבל במת, קרוב הדבר שהוא פטור, ומשום כך תלוי במנהג (ר"ן).

'קדושין לאו לטיבועין ניתנו' — 'נלענ"ד דהיינו טעמא דאין גמר הקנין באשה כשמתקדשת, אלא יש בזה התחייבות להנשא לו, ואם לבסוף לא יצאו הנשואין לפועל לא נשלם המקח, והמעוה חוזרות' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'והא מקום שנהגו להחזיר מחזירין קתני?' — יכול היה לתרץ שמחלוקתם אם קדושין לטיבועין ניתנו אם לאו, ונחלקו בסתם, כשאין מנהג מפורש לכאן או לכאן [אבל במנהג מפורש, לעולם יש ללכת אחריו, בין אם ננקוט קדושין לטיבועין ניתנו בין אם לאו] — אלא שאין נוח לו לפרש כן מפני משמעות הלשון, שלפירוש זה יצא ש'נהגו' ו'לא נהגו' של ר' נתן אינו כ'נהגו' ו'לא נהגו' של ר' יהודה הנשיא (רשב"א).

'ורבי יוסי מספקא ליה אי לטיבועין ניתנו אי לא, והלכך קדשה בעשרים נותן לה שלשים חצאין...' — כתבו התוספות (לעיל סב: ד"ה איתמר) שר' יוסי סבר כחכמים ולא כסומכוס, ובשאר ספקות נוקטים 'המוציא מחברו עליו הראיה' ולא 'חלוקו', אלא שיש מקומות שהיה נראה לחכמים לפסוק חלוקה (וע"ע בדבריהם להלן קסו. ד"ה אמר. וע' בפירוט רחב בתשב"ץ ח"ב רעב). ויש מי שכתב שר' יוסי לא אמר אלא כאשר היא באה להוציא מהבעל, שכיון שיש בידה שטר כתובה הרי היא קצת כמוחזקת [כשם שאומרים 'מיגו להוציא' לבעל השטר], אבל כשהוא המוציא, סובר ר' יוסי 'המוציא מחברו עליו הראיה'. ובזה מובן שבדוקא הוא שעזב ר' יוסי 'קדשה בככר' שדברו בו ר' מאיר ור' יהודה, שאז היא המוחזקת והוא המוציא, ודיבר על קדשה בעשרים ובשלשים — סכום שהוא פחות מכתובתה (50 שקלים), שהיא זאת הבאה לתבוע ממנו (חדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק). והריטב"א כתב שר' יוסי סובר כסומכוס ש'ממון המוטל בספק חולקין'. (וראה באור דבריו, והבאת סימוכין לשיטה זו, בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א נה).

דפים קמד — קמה

ר.מ. א. מהו מנהג השושבינות? מהם פרטי הלכותיו?

ב. מקצת מן האחים שעשו שושבינות לאחרים בחיי האב, למי תחזור השושבינות?

ג. עשו שושבינות למקצת מן האחים בחיי האב, על מי מוטלת להחזירה?

א. מנהגם היה כשנשא איש אשה, רעיו ומיודעיו באים לשמוח עמו ומביאים עמם דורות לסייעו בהוצאות המשתה. אותם דורות אינם מתנה גמורה, אלא על דעת שאם ישא הוא אשה, יחזור וישלח לו כמו ששלח הוא. זה הוא מנהג 'שושבינות'. השושבינות נגבית בבית דין כמלוה. [אבל השולח לחברו בלא חופה, או גם בחופה אבל אינו הולך לאכול שם ולשמוח עמו בחופתו — אין זה דין שושבינות אלא מתנה בעלמא וגמילות חסד, ואינה נגבית בבית דין].

השושבין אינו חייב לפרעו אלא כשנשא חברו כדרך שנשא הוא, שאם נשא בפרהסיא אינו חייב לעשות עמו בשמחה צנועה. עשה עמו בבתולה אינו חייב לעשות עמו באלמנה, עשה עמו בנישואין שניים אינו חייב לעשות עמו אלא בנישואין שניים. וכל כיו"ב. (ודנו המפרשים במקרים הפוכים).

הרמב"ן הביא בשם רשב"ם לפרש 'חזרת בעונתה', שאם עברו שבעת ימי חופה ולא תבע —

שוב לא יפרע. וכתב הרמב"ן שאין פירוש זה מחזור.

יש אומרים שגם המקבל יכול לסרב לקבל החזרת השושבינות קודם שנשא, שאומר לו, רוצה

אני לשמוח עמך כדרך ששמחת עמי (רשב"א).

אפילו לא הודיעו על שמחתו, אע"פ שיש לו תרעומת עליו, שהיה לו להודיעו — חייב לשלם, אלא שמנכה לו דמי אכילתו שלא אכל ולא חיסרו. ושיעור האכילה שמנכה, משתנה לפי דמי השושבינות שמביא כפי מנהג המקובל, כמו שפרטו בגמרא.

א. מהרשב"ם יש לשמוע שאפילו היה בעיר, אם לא אכל — מנכה. ואין נראה כן בפוסקים. רש"ש.

ב. יש אומרים שאין שושבינות נגבית אלא במעות וכדומה, אבל דברי מאכל ומשתה — אינם

שושבינות אלא גמילות חסדים.

אין ב'שושבינות' משום רבית, אם מחזיר לו יותר משקיבל — לפי שאינו חייב בדבר, אלא מתוך שמחת

מרעות הרבה בדורון.

אין שביעית משמטת חוב זה.

לפרשב"ם ור"ת, לפי שעדיין לא הגיע זמן פרעון, כל עוד לא נשא הלה אשה. ולר"י, משום

שאינו כחוב מוחלט, כי שמא לא יבוא לידי פרעון לעולם.

אין הבכור נוטל בו פי שנים, שחוב זה בגדר 'ראוי' ואינו מוחזק. וכן היבם אינו יורש את השושבינות

המגיעה לאחיו המת, לפי שדינו כבכור.

פרשו התוס', אפילו למאן דאמר מלוה לא הוי ראוי — שושבינות שונה, כי שמא לא יפרע

לו לעולם. [מפשט דברי הרשב"ם משמע שדינו כשאר מלוה. אך יתכן שכתב כן לפי מה שמבואר בגמרא

שאפילו אם כבר שמח עמו שבעת ימי המשתה ולא הספיק לפרעו ומת, נחשב 'ראוי'. ובאופן זה הוי מלוה

ודאית].

ב. שלח אחד מן האחים שושבינות בחיי האב בשליחותו; אם אביו שלחו סתם — כשהיא חוזרת אינה חוזרת לאותו בן אלא לאמצע. אבל ייחדו אביו ופירש שהשושבינות תחזור אליו, כשהיא חוזרת חוזרת לו (עפ"י רשב"ם בפירוש הברייתא ודברי רבי אסי).

יש מפרשים שאפילו לא פירש לו שתחזור אליו השושבינות אלא שברר אחד מסוים שיביא השושבינות — תחזור לאותו אחד.

ואם מת האב ונתייבמה אשתו לאחיו, הואיל והיבם דינו כבכור שאינו נוטל בראוי כבמוחזק, הלכך תחזור השושבינות לאמצע. ודוקא אם מת לאחר שהשושבין אכל ושמה עמו בחופתו ולא הספיק לפרועו, אבל בלאו הכי, יכול השושבין לומר 'תנו לי שושביני ואשמה עמו' ופטור (רב יוסף).

ג. נשתלחה לאב שושבינות לנישואי אחד הבנים (והמשתה, עשאו האב מנכסיו), כשהיא חוזרת — חוזרת מן האמצע.

אם הניח נכסים, היורשים חייבים להחזיר מפני שעבוד הנכסים. ואם לא הניח — מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם (כמוש"כ רשב"ם), אבל חיוב אין (איה"ש).

רמא. מה דין החזרת כסף הקדושין וחייב כתובה, במקרים הבאים:

א. המקדש את האשה וחזר בו מכוונתו לשאתה.

ב. חזרה בה היא.

ג. מתה לפני הנישואין.

ד. מת הוא לפני שנשאה.

ה. זינתה ברצון.

ו. ישראל שקידש אשה ונאנסה.

ז. כהן שקידש אשה ונאנסה.

א. המקדש אשה וחזר בו, אין הקדושין חוזרים. וחייב לה כתובתה (כשכתב לה כתובה, אבל בסתמא אין הדבר ברור אם יש כתובה לארוסה, ומחלוקת הפוסקים בדבר). ובין שמתה היא בין שמת הוא — אין הקדושין חוזרים (רב פפא).

ב. חזרה בה היא שלא מן הדין — לרב פפא, הקדושין חוזרים, בין שמת הוא בין שמתה היא. ולאמימר אין הקדושין חוזרים, גזירה שמא יאמרו קדושין תופסים לו באחותה, שיסברו קידושי טעות היו.

א. הלכה כאמימר (רי"ף; רמב"ם זכיה ומתנה ו, יח; אה"ע ג, א).

ב. בקטנה הממאנת — הקדושין חוזרים, שהרי באמת הוא שמוטר בקרובותיה. משא"כ בקטנה

היוצאת בגט (רמב"ן בשם גאון).

ג. מתה לפני הנישואין, יש אומרים שקדושין לטיבועין ניתנו ואינם חוזרים (כן פרשו בדברי רבי מאיר ורבי יהודה הנשיא). ויש אומרים לאו לטיבועין ניתנו, ומקום שנהגו להחזיר מחזירים, מקום שנהגו שלא להחזיר אין מחזירים (רבי נתן). וכן דעת רבי יהודה. ולרבי יוסי יש ספק בדבר, האם קידושין לטיבועין ניתנו אם לאו.

יש מפרשים 'מקום שנהגו להחזיר' — לאו דוקא, אלא סתמא כמקום שנהגו.

ואמרו שבנהרדעא מחזירים הקדושין ובשאר בבל אין מחזירים הקדושין. וכן הסיק רב פפא להלכה. אשה שמתה — אין לה כתובה.

מתה לאחר הנישואין, גם לפי מה שנהגו שאם מתה בשנתים הראשונות מחזיר לה מחצית מהנדוניה שהכניסה, אין בכלל זה הסבלונות וכסף הקדושין שנתן לה, אלא באלו הוא יורשה כעיקר הדין (חלקת מחוקק ג סק"ה עפ"י מהרי"ל).

ד. מת הוא קודם שנשאה — יש לה כתובה (עכ"פ כשכתב לה, וכנ"ל). ולענין חזרת הקדושין — בתחילה רצו לתלות זאת במחלוקת תנאים, ודחו ואמרו שלדברי הכל אין הקדושין חוזרים, שאומרת 'תנו לי בעלי ואשמח עמו' — כלומר אני מזומנת להשלים תנאי הקדושין ואין העכבה מצד. יש אומרים שמנהג כמה קהילות שכשמת הבעל, טבעת הקדושין נישומת בכתובתה (עפ"י מהר"ם לובלין ור"מ מינץ. מובאים בבאה"ט ג סק"ה). ובחלקת מחוקק (שם) תמה על כך.

ה. זינתה ברצון אין לה כתובה.

ולענין חזרת הקדושין — אין מפורש בגמרא, ושמה תלוי במחלוקת הנ"ל האם קדושין לטיבועין ניתנו. ולרב פפא נראה שחוזרים, דהו"ל בכלל 'הדרא בה איהי'. ואילו לאמימר לעולם אין הקדושין חוזרים משום גזירה שמה יאמרו קדושין תופסין לו באחותה.

ו. אשת ישראל שנאנסה, הריהי מותרת לו. ואם מגרשה שלא כדין — יש לה כתובה, וקידושיה אינם חוזרים.

ז. אשת כהן שנאנסה — יש לה כתובה. ולענין חזרת הקדושין — לרבי מאיר (ורבי יהודה הנשיא), אינה מחזרת הקדושין, שלטיבועין ניתנו. לרבי יהודה (ורבי נתן) — מחזרת. ולרבי יוסי — ספק, הלכך תחזיר מחצה (שכך נראה להם לחכמים לתקן כאן מפני הספק. עתוס' סב:). ולמסקנת אמימר, לעולם אין הקדושין חוזרים משום גזירה, כאמור.

זינתה או מרדה בו לאחר נישואין, יש אומרים שהקדושין חוזרים, לפי שאין שייכת הגזרה. ויש חולקים (ע' בשו"ת מהרי"ל סא ובחדשות ר; חו"מ ג, א; שו"ת הרדב"ז ח"ו ב'קמד).

דפים קמה — קמו

רמב. המארס אשה ולא נשאה, האם סבלונות ששלח לה חוזרים?

השולח סבלונות לבית חמיו; שלח במאה מנה, ואכל שם סעודת חתן [או שתה] אפילו בדינר — אין נגבים. לא אכל — נגבים. אכל פחות מדינר — אין נגבים (רבא. ולפי גרסת ר"ח, נסתפקו בזה שמה נגבים לפי היחס, כגון שלח מאה ואכל בחצי דינר — גובה חמשים). שגרו לו סעודתו למקומו, או ששלחו אכל שם ולא הוא — ספק.

נחלקו הראשונים בדינים הללו שנשאר בספק, האם ידה על התחתונה או על העליונה. ודוקא כששלח סבלונות העשויים ליבלות, כגון אכלים (ויש אומרים: רק אכלים מועטים. ע' בראשונים), אבל סבלונות חשובים שאינם עשויים ליבלות, כגון תכשיטי כסף וזהב — אפילו אכל שם, נגבים (כן אמרו חכמים באושא, כפרשב"ם). ואולם מיני צעיפים וקישורי נשים שהם דברים קלים — אינם נגבים. שלח סבלונות העשויים ליבלות ולא בלו — נסתפק רבא.